

СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА

УДК 330.34(477):502.17:332.142.6

РЕГІОНАЛЬНЕ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

Сотник І.М., д.е.н.

E-mail: irinasotnik@mail.ru

Кулик Л.А.

E-mail: lyuda_kulik@mail.ru

Сумський державний університет

У статті обґрунтована необхідність переходу України на інноваційний ресурсозберігаючий тип економічного зростання на основі впровадження заходів із ресурсозбереження та забезпечення функціонування налагодженого організаційно-економічного механізму управління цим процесом. Встановлено взаємозв'язок між рівнем конкурентоспроможності держави та її регіонів і ступенем розвитку ресурсозберігаючої діяльності. З метою пошуку резервів зростання конкурентоспроможності областей України у роботі здійснено оцінку ефективності ресурсокористування у Сумській області з використанням часткових показників ресурсовитрат. Для ефективного управління резервами ресурсозбереження розроблено теоретико-методичні підходи до формування організаційно-економічного механізму, що є системою конкретних засобів та інструментів, за допомогою яких може бути забезпечено досягнення цілей регіонального ресурсозбереження та створено підґрунтя для переходу економіки України та її регіонів на інноваційний ресурсозберігаючий тип економічного зростання.

Ключові слова: регіональне ресурсозбереження, природні ресурси, інноваційний ресурсозберігаючий розвиток, конкурентоспроможність, резерви ресурсозбереження

UDC 330.34(477):502.17:332.142.6

THE REGIONAL RESOURCE SAVING AS A FACTOR OF INNOVATIVE ECONOMIC GROWTH IN UKRAINE

Sotnyk I.M., Doctor of Economics

E-mail: irinasotnik@mail.ru

Kulyk L.A.

E-mail: lyuda_kulik@mail.ru

Sumy State University

In the article there has been grounded the necessity for Ukraine's transition to an innovative resource-saving type of economic growth based on the introduction of resource-saving

measures and on ensuring established organizational and economic mechanism functioning for this process management. The relationship between the level of the country and its regions competitiveness and the degree of resource-saving activities development has been determined. In order to find the reserves to increase competitiveness of Ukraine's regions the efficiency assessment is made for the resource use in the Sumy region using partial resource consumption indicators. For the effective management of resource-saving reserves theoretical and methodological approaches have been developed for formation of organizational-economic mechanism, that is a system of specific tools and instruments through which the goals of the regional resource-saving can be achieved and a basis can be created for a transition of Ukraine's and its regions' economy to the innovative resource-saving type of economic growth.

Key words: regional resource saving, natural resources, innovative resource saving development, competitiveness, reserves of resource saving

Актуальність проблеми. Сучасна світова економіка характеризується переходом розвинених країн на інноваційний ресурсозберігаючий тип економічного зростання на основі широкого використання наукового та інтелектуального потенціалу, новітніх ресурсо- й енергозберігаючих технологій, стимулювання використання нетрадиційних альтернативних джерел енергії та вторинних ресурсів промисловості тощо.

Для розвитку і виживання України в умовах глобалізації необхідно, щоб інноваційний ресурсозберігаючий розвиток став основним чинником забезпечення конкурентоспроможності її економіки та зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення. Перехід економіки України до такого розвитку, на нашу думку, не має альтернативи, оскільки у протилежному випадку економічне зростання України може опинитись під загрозою [1]. Нагальне вирішення наявних соціальних, економічних, технічних, правових та екологічних проблем в Україні для переходу на інноваційний ресурсозберігаючий тип розвитку неможливе без впровадження заходів із ресурсозбереження та забезпечення функціонування налагодженого організаційно-економічного механізму управління цим процесом.

Основи ресурсозбереження формуються на загальнодержавному рівні, і головна роль держави полягає у створенні умов зацікавленості суб'єктів господарювання у здійсненні такої діяльності. Проте ефективність використання ресурсів безпосередньо залежить від основних споживачів – підприємств, які діють на певній території. Тому для створення ефективного організаційно-економічного механізму

управління ресурсозбереженням необхідно враховувати особливості споживання ресурсів на рівні регіональних суб'єктів, що створить передумови переходу економіки держави на інноваційний ресурсозберігаючий тип економічного зростання.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання теорії і практики використання ресурсів у різних аспектах досліджувались у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед іноземних вчених, які вивчали дану проблематику, варто відзначити К. Боулдінга, Л.В. Канторовича, Д. Медоуза, У. Ростоу та ін. У наукових колах України дослідженням питань, пов'язаних з ресурсозбереженням, займались науковці М.І. Долішній, М.Л. Ковалко, Н.О. Кондратенко, Н.Й. Конищева, Ю.О. Мазін, Л.Г. Мельник, С.Ю. Половнікова, М.А. Хвесик та ін. Значна увага науковців приділена ресурсозберігаючій діяльності на загальнодержавному та мікроекономічному рівнях [2-4], водночас регіональні аспекти розвитку ресурсозбереження та особливості управління цим процесом на рівні регіону вивчено недостатньо.

Мета роботи: встановлення взаємозв'язку між рівнем конкурентоспроможності держави та її регіонів і ступенем розвитку ресурсозберігаючої діяльності, пошук резервів ресурсозбереження, розроблення теоретико-методичних основ організаційно-економічного механізму управління ресурсозберігаючою діяльністю на регіональному рівні.

Викладення основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах, як уже зазначалося, інноваційний ресурсозберігаючий розвиток, тобто економічний розвиток на базі впровадження ресурсозберігаючих технологій, що передбачають заміну матеріальної складової виробництва інформаційною завдяки застосуванню новітніх досягнень науково-технічного прогресу [4], має стає головним чинником підвищення рівня конкурентоспроможності України та її регіонів. Проте, перш ніж визначитися з пріоритетами подальшого розвитку, необхідно чітко усвідомлювати, на яких позиціях перебуває певна економічна система у поточний момент часу. Розширення відкритості вітчизняної економіки, залучення її до процесів глобалізації потребує оцінок конкурентоспроможності з урахуванням міжнародних підходів, оскільки місце країни у світовій економічній системі визначається саме рівнем її конкурентоспроможності [2].

У міжнародній практиці для оцінки конкурентоспроможності національних економік застосовується індекс глобальної конкурентоспроможності (ІГК), методологія розрахунку якого розроблена Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ). ІГК – комплексний інструмент оцінювання мікро- і макроекономічних показників національної конкурентоспроможності [5]. При розрахунку ІГК до уваги береться складність економічних процесів і пропонується виважене середнє значення великої кількості різних компонентів, кожен з яких відбиває один з аспектів конкурентоспроможності. Компоненти згруповані у 3 групи, які містять 12 складових конкурентоспроможності:

1) *група базових вимог* характеризує здебільшого факторно-орієнтовані економіки і містить такі компоненти: інституції, інфраструктура, макроекономічне середовище, охорона здоров'я та початкова освіта;

2) *група підсилювачів ефективності* характеризує економіки, що орієнтовані на ефективність. Складовими даної групи є вища освіта та професійна підготовка, ефективність ринку товарів, ефективність ринку праці, рівень розвитку фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку;

3) *група факторів розвитку та інноваційного потенціалу* характеризує інноваційно-орієнтовані економіки і містить два важливих компоненти конкурентоспроможності: рівень розвитку бізнесу та інновації.

Як правило, розвинені країни мають високий рівень конкурентоспроможності. За даними [6] у 2013 році лідерами серед таких країн є: Швейцарія (1-е місце), Сінгапур (2-е місце), Фінляндія (3-е місце), Німеччина (4-е місце), США (5-е місце), Швеція (6-е місце), Гонконг (7-е місце), Нідерланди (8-е місце), Японія (9-е місце), Великобританія (10-е місце). ІГК України у 2013 році склав 4,05 (із можливих 7 балів), що дозволило посісти 84-е місце серед 148 країн світу. Попереду України – Естонія (32-е місце), Польща (42-е місце), Туреччина (44-е місце), Литва (48-е місце), Латвія (52-е місце), Російська Федерація (64-е місце), Румунія (76-е місце). Позаду – Уругвай (85-е місце), Намібія (90-е місце) та інші країни з низьким рівнем життя населення. Динаміку зміни ІГК України за декілька років подано на рис. 1.

На нашу думку, саме високі показники ресурсоемності національної економіки є однією з основних причин низької конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг на міжнародних ринках. Підвищений рівень

ресурсоемності ВВП країни свідчить про неефективне використання ресурсів, що обумовлює зниження рентабельності виробництва, зростання собівартості продукції і, відповідно, гальмує перехід на інноваційний ресурсозберігаючий тип розвитку. Крім того, за оцінками експертів в економіці України домінують третій і четвертий технологічні уклади виробництва продукції [7], що також є загрозою її конкурентоспроможності.

**Рівень глобальної конкурентоспроможності
України у 2008-2013 рр. щодо загальної кількості
країн, охоплених обстеженням***

Рис. 1. Динаміка зміни індексу глобальної конкурентоспроможності України у 2008-2013 рр. (складено за даними [6])

За даними С. Єрохіна [8] сьогодні в економіці України переважає третій технологічний уклад, який був поширений на початку ХХ ст. (панування чорної металургії, залізничного транспорту, універсального машинобудування, споживання вугілля), а також четвертий, котрий у розвинених країнах вичерпав себе ще у середині 1970-х років (розвиток органічної хімії, полімерних матеріалів, широке споживання нафти, поширення автоперевезень). Це свідчить про те, що у структурі економіки України лідирують ресурсовитратні галузі, такі як металургія, паливна промисловість, електроенергетика тощо.

Тим часом у розвинених країнах домінує п'ятий уклад, якому властивий бурхливий розвиток мікроелектроніки, гнучкої автоматизації, телекомунікацій, пріоритетність авіаперевезень, створення широкої номенклатури конструкційних матеріалів, споживання природного газу. Що ж до шостого укладу (розвиток систем штучного інтелекту, біо- і космотехнологій, інтегрованих швидкісних транспортних систем, безпечної ядерної енергетики тощо), який опановується розвиненими країнами і стане головним уже в першій третині нового сторіччя, то для України він ще перебуває лише на стадії наукових пошуків і незначних практичних втілень [8]. Тому майбутній економічний розвиток нашої

країни, з огляду на необхідність зростання її конкурентоспроможності, потребує радикальних змін у системі виробництва і споживання, переорієнтації на застосування інноваційних, ресурсозберігаючих технологій, мало- та безвідходних виробничих систем, нових матеріалів, біотехнологій, альтернативних джерел енергії, а також інформаційно-комунікаційних технологій. У цьому контексті має змінитися і сама роль ресурсозбереження для України – з бажаного орієнтиру для подальшого розвитку та пріоритету державної політики, воно поетапно повинно перетворюватися на основну рушійну силу економічного розвитку країни, набуваючи інноваційного характеру [4].

Проблема забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на основі впровадження інновацій та ресурсозбереження великою мірою визначається регіональними особливостями. Кожен регіон відрізняється своїми конкурентними перевагами і специфічними ресурсами, які необхідно задіяти у найкращій спосіб при переході до інноваційного ресурсозберігаючого типу розвитку України. Держава має враховувати конкурентні переваги і специфічні ресурси різних регіонів, сприяти формуванню їх самодостатності та конкурентоспроможності [1]. У цьому контексті необхідним є вивчення теоретичних та практичних аспектів ресурсозбереження стосовно регіону.

У 2012 році фонд «Ефективне управління» за підтримки Всесвітнього економічного форуму та з використанням його методології провів оцінку конкурентоспроможності усіх 27 адміністративних регіонів України: 24 областей, Автономної Республіки Крим і м. Києва та м. Севастополя. За результатами оцінки було проаналізовано динаміку змін показників і визначено закономірності та тенденції у регіональному розрізі. Аналіз сильних і слабких позицій окремих регіонів дав змогу виокремити пріоритети для переходу на інноваційний ресурсозберігаючий тип розвитку, а також визначити ступінь їх впливу на позицію України у глобальному рейтингу конкурентоспроможності.

За підсумками розрахунку Індексу конкурентоспроможності регіонів України у 2012 році маємо п'ятірку лідерів, що у порівнянні з 2011 роком не змінилася: м. Київ, Харківська, Дніпропетровська, Донецька й Київська області. До п'яти регіонів з найгіршими показниками належать: Херсонська, Кіровоградська, Житомирська, Чернігівська й Тернопільська області. Першу десятку представляють переважно великі промислові регіони і два міста-регіони, а замикають

рейтинг найбільші сільськогосподарські області. Результати рейтингу регіонів у 2012 році відображені на рис. 2.

Найбільшу вагомість щодо відображення ступеня переходу регіону на інноваційний ресурсозберігаючий тип розвитку мають два останні компоненти Індексу – це рівень розвитку бізнесу та інновації. Вони відбивають достатній обсяг інвестицій у дослідження й розробки, особливо з боку бізнесу; наявність високоякісних науково-дослідних інститутів, які можуть створювати бази даних знань, необхідних для розробки нових технологій; співробітництво університетів та бізнесу в галузі наукових досліджень; захист інтелектуальної власності разом із високим рівнем конкуренції та доступом до венчурного капіталу й фінансування. Підвищення значень даних показників суттєво прискорить перехід економіки України та її регіонів на інноваційний ресурсозберігаючий тип економічного зростання.

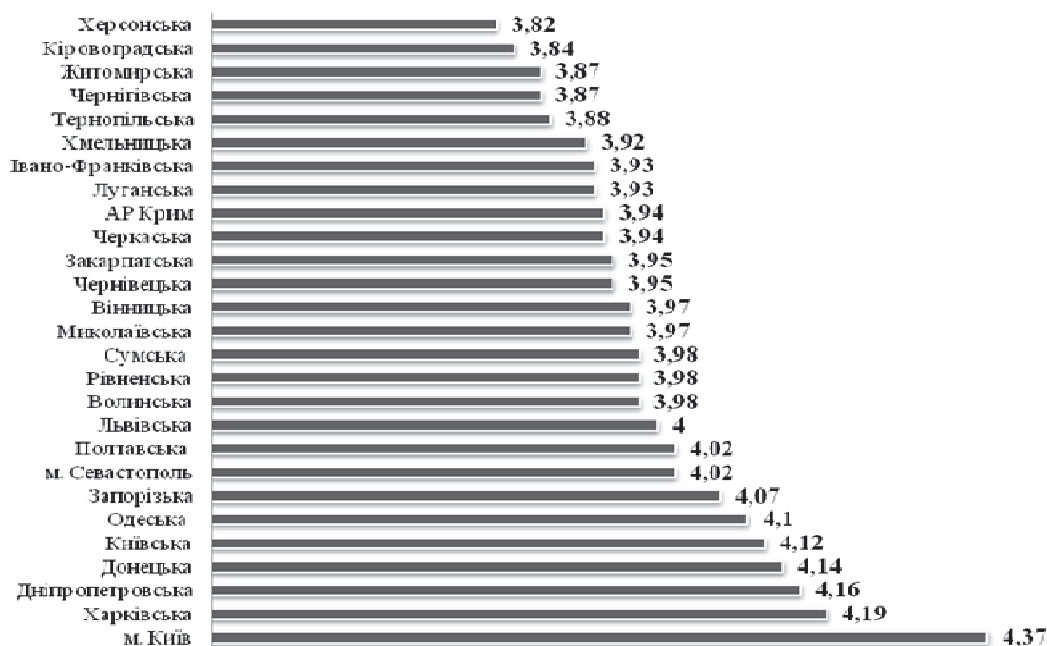

Рис. 2. Індекс конкурентоспроможності регіонів України у 2012 році [5]

Детальний аналіз складових Індексу конкурентоспроможності кожного регіону дозволяє виділити сильні і слабкі сторони регіональної економічної системи та спрямувати зусилля на покращення слабких сторін. Зокрема, розглянемо ситуацію з конкурентоспроможністю, що склалася у Сумській області. У 2012 році Сумська область піднялась з 15-го на 13-е місце у рейтингу конкурентоспроможності регіонів України, при цьому Індекс її конкурентоспроможності зріс з 3,84 до 3,98 бала. Це стало можливим завдяки поліпшенню чотирьох складових

Індексу: інституції, ефективність ринку товарів, технологічна готовність та рівень розвитку бізнесу. Проте відбулося погіршення позицій за такими складовими, як розмір ринку, рівень розвитку фінансового ринку, інфраструктура, охорона здоров'я, ефективність ринку праці, інновації і початкова освіта.

Суттєве поліпшення позицій області можна спостерігати за складовою технологічної готовності, де відбулося зростання рейтингу з 17-го до 11-го місця у 2012 році. Таке поліпшення забезпечили переважно показники з впровадження технологій на рівні компаній (12-е місце), доступності новітніх технологій (13-е місце) та впливу прямих іноземних інвестицій на передачу технологій (10-е місце), що є позитивною тенденцією у напрямі руху до інноваційного ресурсозберігаючого розвитку.

Варто також зазначити, що за субіндексом факторів розвитку та інноваційного потенціалу відбулося покращання складової рівня розвитку бізнесу (зростання з 9-ої до 5-ої позиції у 2012 році), тоді як складова інновацій опустилася лише на одну сходинку (незважаючи на зростання оцінок у балах – 3,14). Водночас, Сумська область має одні з кращих показників витрат компаній на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), співпраці бізнесу з університетами по лінії НДДКР (5-е місце в країні) і здатності бізнесу до інновацій (2-е місце). Такі досить високі позиції багато в чому підтверджуються статистикою: у 2011 році частка інноваційної продукції у промисловому виробництві регіону становила 12,4%, що вивело його на друге місце за цим показником в Україні [5].

Слід відмітити зміни, що відбулися і в найпроблемніших чинниках для ведення бізнесу в Сумській області. Зокрема, якщо раніше опитаних керівників бізнесу найбільше турбувала корупція, то у 2012 році таким чинником стала нестабільність державної політики (це відзначили 17,9% опитаних керівників бізнесу). За нею слідує податкова політика (15,9% опитаних). При цьому корупція характеризується досить високим показником (9,3%) з огляду на те, що вона залишилася в трійці найпроблемніших чинників ведення бізнесу в регіоні. Майже такі самі оцінки отримали податкові ставки (8,9%), інфляція (8,7%), а також неефективна робота чиновників (8,4%) [5]. Таким чином, регіональним владним структурам, у першу чергу, необхідно звернути увагу на вирішення зазначених проблем, які гальмують впровадження

результатів науково-технічного прогресу та створюють бар'єри для фінансового забезпечення ресурсозберігаючих й інноваційних процесів. Детальне відображення результатів оцінки Сумської області за 12 складовими Індексу конкурентоспроможності подано на рис. 3.

З метою пошуку резервів зростання конкурентоспроможності області нами було здійснено оцінку ефективності ресурсокористування у регіонах України. Зважаючи на наявну статистичну інформацію та цілі нашого дослідження, для оцінки резервів й аналізу напрямів раціоналізації ресурсокористування використовувалися такі часткові показники ресурсовитрат: водо-, відходо-, повітро-, паливо- та капіталоємність валового регіонального продукту (ВРП), що характеризують матеріальну складову ресурсокористування.

Рис. 3. Результати оцінки Сумської області за 12 складовими конкурентоспроможності (складено за даними [5])

Також при оцінці регіонального ресурсокористування нами здійснювався розрахунок показників нематеріальної складової ВРП, таких як його наукоємність та інноваційна ємність (розраховується як співвідношення загального обсягу інноваційних витрат до величини ВРП за певний період часу). На цій основі нами були виконані порівняння показників ресурсокористування Сумської області з аналогічними показниками інших регіонів України, що дозволило визначити резерви ресурсозбереження, а, отже, й підвищення конкурентоспроможності досліджуваного регіону [9]. Результати розрахунків подано у таблиці 1.

Таблиця 1. Усереднені показники ресурсокористування в областях України за 2009-2012 рр. (у порівнянних цінах 2009 року) (складено за даними [12])

Region	Показники ресурсокористування						
	Матеріальна складова ресурсокористування					Нематеріальна складова ресурсокористування	
	Водосмість ВРП, м ³ /грн	Відходосмість ВРП (відходи I-III класу небезпеки), т/тис. грн	Повітросмість ВРП, т/тис. грн	Паливосмість ВРП, т у. п./ тис. грн	Капіталосмість ВРП, грн/грн	Інноваційна смість ВРП, грн/грн	Наукосмість ВРП, грн/грн
АР Крим	0,0276	0,0089	0,0048	0,094	0,335	0,0436	0,0045
Вінницька	0,0052	0,0001	0,0086	0,143	0,164	0,0091	0,0019
Волинська	0,0058	0,0001	0,0043	0,052	0,162	0,0137	0,0013
Дніпропетровська	0,0139	0,0019	0,0113	0,271	0,150	0,0078	0,0064
Донецька	0,0122	0,0015	0,0139	0,319	0,153	0,0095	0,0035
Житомирська	0,0096	0,0005	0,0052	0,074	0,126	0,0106	0,0010
Закарпатська	0,0024	0,0004	0,0062	0,022	0,154	0,0029	0,0018
Запорізька	0,0275	0,0011	0,0082	0,213	0,149	0,0072	0,0109
Івано-Франківська	0,0051	0,0003	0,0142	0,288	0,191	0,0359	0,0028
Київська	0,0225	0,0002	0,0067	0,107	0,287	0,0031	0,0046
Кіровоградська	0,0034	0,0005	0,0051	–	0,193	0,0086	0,0019
Луганська	0,0047	0,0006	0,0141	0,329	0,127	0,0043	0,0028
Львівська	0,0045	0,0000	0,0066	0,094	0,211	0,0044	0,0066
Миколаївська	0,0094	0,0088	0,0041	0,107	0,178	0,0176	0,0102
Одеська	0,0065	0,0002	0,0035	0,071	0,194	0,0086	0,0036
Полтавська	0,0059	0,0040	0,0049	0,122	0,179	0,0032	0,0013
Ровенська	0,0112	0,0002	0,0040	0,151	0,149	0,0023	0,0008
Сумська	0,0061	0,0076	0,0051	0,104	0,128	0,0114	0,0062
Тернопільська	0,0053	0,0010	0,0053	0,054	0,160	0,0035	0,0010
Харківська	0,0051	0,0021	0,0048	0,089	0,157	0,0089	0,0241
Херсонська	0,0648	0,0060	0,0055	0,064	0,140	0,0057	0,0025
Хмельницька	0,0060	0,0001	0,0050	0,088	0,171	0,0397	0,0004
Черкаська	0,0124	0,0003	0,0070	0,192	0,138	0,0023	0,0024
Чернівецька	0,0078	0,0000	0,0050	0,046	0,204	0,0045	0,0033
Чернігівська	0,0096	0,0001	0,0063	0,099	0,115	0,0040	0,0020
м. Київ	0,0036	0,0001	0,0015	0,040	0,276	0,0051	0,0188
м. Севастополь	0,0089	0,0006	0,0031	0,052	0,220	0,0012	0,0155
Середньорегіональне значення показника ресурсокористування	0,0114	0,0017	0,0065	0,126	0,178	0,0103	0,0053

Аналіз стану резервів ресурсозбереження в Сумській області виявив, що показник відходосмістості ВРП регіону більше у 4,47 рази від середньорегіонального показника. Високий рівень відходосмістості ВРП обумовлюється функціонуванням на території області підприємств машинобудування та хімічної промисловості, які виступають основними

джерелами утворення відходів. Відбувається постійне накопичення відходів, оскільки обсяги їх утилізації значно менше обсягів утворення. Окрім того, до основних проблем в даній сфері можна віднести: невідповідність нормативним вимогам місць захоронення твердих побутових відходів; відсутність сучасних методів збору, сортування та утилізації відходів; наявність значної кількості непридатних і заборонених до використання пестицидів.

Показник водоемності ВРП області менший від середньорегіонального значення у 1,9 рази, що є позитивною тенденцією. Незважаючи на це, в області є низка проблем у сфері водокористування. Зокрема, основними факторами негативного впливу на водні об'єкти є: скидання до них промислових стоків, надходження каналізаційних стоків у водойми при аваріях на каналізаційних мережах, ведення господарської діяльності в межах прибережних смуг і водоохоронних зон тощо.

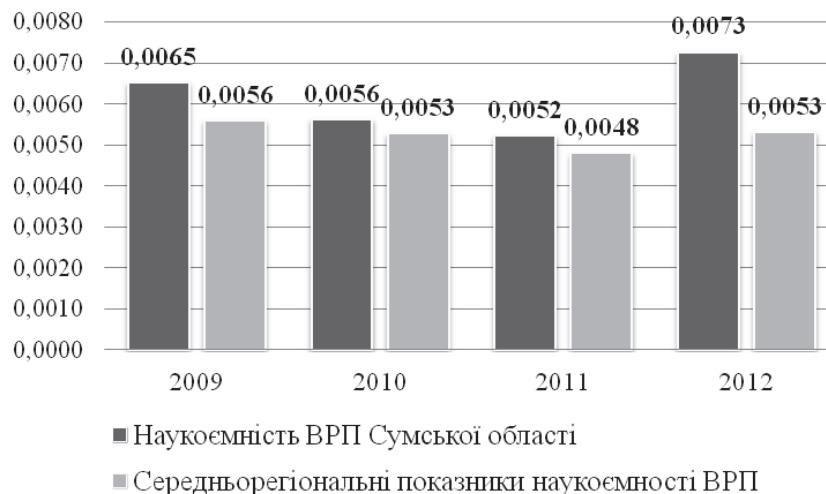
Показник повітроємності ВРП Сумської області становить 0,0051 т/тис. грн., що на 21,5% менше від його середньорегіонального значення. Найбільші обсяги викидів в атмосферне повітря спостерігаються за такими шкідливими речовинами: оксид вуглецю, діоксид азоту, тверді речовини. Загальні викиди забруднюючих речовин від стаціонарних джерел по області складають близько 30 тис. тонн на рік. Основні підприємства-забруднювачі атмосферного повітря регіону – ПАТ «Сумхімпром», Качанівський газопереробний завод, НГДУ «Охтирканафтогаз», ТОВ «Сумитеплоенерго», ПАТ «СМНВО ім. М.В.Фрунзе».

Як видно з розрахунків, показник паливості ВРП Сумської області складає 0,104 т у. п./тис. грн. та є меншим від середньорегіонального показника у 1,2 рази. Щодо показника капіталоемності, то для Сумської області він сягає 0,128 грн/грн, що менше від середньорегіонального показника – 0,178 грн/грн. Отже, обсяг капітальних інвестицій в області у середньому за 2009-2012 роки менший у 1,39 рази від середньорегіонального значення, що, безумовно, є негативною тенденцією.

У цілому за показниками, які характеризують нематеріальну складову ресурсокористування, Сумська область має непогані результати. Значення показників науко- та інноваційної ємності ВРП останніми роками перевищують середньорегіональні значення, що позитивно позначається на інноваційній і технологічній готовності області, підвищуючи рівень її конкурентоспроможності. Підтвердженням цього є, зокрема, стабільно

високі значення показника наукоємності ВРП Сумської області на тлі аналогічного середньорегіонального показника у 2009-2012 рр. (рис. 4).

Підсумовуючи регіональний аналіз, зазначимо, що сьогодні Сумська область має великі резерви зменшення обсягів відходоутворення, враховуючи значне перевищення показника відходоємності її ВРП над середньорегіональним та низький рівень рециркуляції відходів. У даному напрямку доцільно активізувати роботу зі створення в регіоні безвідходних виробництв і забезпечити зростання рівня повторного використання матеріалів, що дозволить мінімізувати вплив відходів на навколишнє природне середовище. Також необхідно контролювати й інші окремі показники ресурсокористування в Сумській області та стимулювати їх подальшу оптимізацію.

Рис. 4. Динаміка зміни показника наукоємності ВРП Сумської області на тлі середньорегіонального показника наукоємності за 2009-2012 рр. (складено за даними [12])

Аналогічну узагальнену оцінку резервів ресурсозбереження доцільно проводити для всіх регіонів України з метою визначення пріоритетних напрямів активізації ресурсозберігаючої діяльності. Водночас, розроблення конкретних заходів з ресурсозбереження для кожного регіону повинно ґрунтуватися на більш глибокому аналізі окремих показників ресурсокористування за декілька років.

Використання запропонованого підходу до економічної оцінки резервів ресурсозбереження у регіонах України, на нашу думку, сприятиме інноваційним екологічно орієнтованим та економічно ефективним перетворенням у територіальному ресурсокористуванні. Це, у свою чергу, забезпечить позитивну динаміку регіонального соціально-економічного розвитку з одночасним поліпшенням стану навколишнього природного

середовища, а також створить можливість нівелювати наявні диспропорції у розвитку економіки регіонів України та підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Для ефективного управління територіальними резервами ресурсозбереження необхідно сформувати відповідний організаційно-економічний механізм, що являє собою систему конкретних засобів та інструментів, за допомогою яких може бути забезпечене досягнення цілей регіонального ресурсозбереження. Такі цілі повинні бути закріплені в єдиній комплексній цільовій регіональній програмі з ресурсозбереження. Використовуючи позитивний досвід промислово розвинених країн з ринковою економікою, можна запропонувати наступні дієві економічні інструменти у сфері ресурсозбереження, що доцільно застосовувати у рамках організаційно-економічного механізму: державне субсидування, введення податкових пільг та інвестиційних кредитів для реалізації ресурсозберігаючих проектів; встановлення динамічних національних стандартів ресурсокористування; регулювання цін та тарифів на сировину й енергію з урахуванням вимог ресурсоефективності; фінансування досліджень і розробок у сфері ресурсозбереження тощо. Також необхідно застосовувати економічні санкції за невиконання запланованих ресурсозберігаючих проектів і програм, неефективне використання матеріальних й енергетичних ресурсів та їх втрати.

Організаційне забезпечення ресурсозбереження пов'язано з програмно-цільовим управлінням, головна роль якого полягає у координації можливостей підприємств та територіальних органів для вирішення задач ресурсозберігаючої діяльності у господарському комплексі регіону. При цьому необхідною є розробка згаданої вище єдиної комплексної цільової програми [10].

Сумська область має певний позитивний досвід програмно-цільового управління ресурсозбереженням. У регіоні діє кілька програм, що стосуються сфери ресурсозбереження. Основні з них відображені у таблиці 2.

Окрім зазначених програм, обласне управління житлово-комунальним господарством (ЖКГ) здійснює моніторинг споживання природного газу підприємствами комунальної теплоенергетики. Наразі налагоджена система збору даних по споживанню природного газу підприємствами комунальної теплоенергетики в електронному режимі. Інформація надходить до

управління ЖКГ щодобово. Прототипом системи прийнята система моніторингу об'єктів теплоспоживання Сумського державного університету (СумДУ), яка дозволяє заощаджувати в середньому 4-5% теплової енергії за рік. У 2012 році СумДУ у такий спосіб зекономив майже 500 тис. грн. Розробниками цієї системи виступили фахівці та студенти СумДУ. Позитивний досвід використання даної системи також є у м. Конотоп Сумської області. Загалом, згідно щорічного аналізу даних енергоспоживання, завдяки впровадженню загальноміської системи щоденного енергомоніторингу, за період з 2008-2012 рр. споживання води бюджетними закладами м. Конотоп зменшилося на 17,4%, споживання електроенергії – на 11,0%, споживання теплової енергії – на 8,1% [11].

Таблиця 2. Програми з ресурсозбереження Сумської області (складено за даними [11])

	Назва програми	Дата прийняття	Мета програми
1	Стратегія розвитку Сумської області на період до 2015 року «Нова Сумщина – 2015»	Рішення Сумської обласної ради від 29.12.2010 р.	Стратегічною метою розвитку Сумщини на період до 2015 року визначено суттєве підвищення рівня конкурентоспроможності області з-поміж решти регіонів України
2	Регіональна програма підвищення енергоефективності в Сумській області на 2010-2015 роки	Рішення Сумської обласної ради від 15.10.2010 р.	Метою Програми є зменшення енергоемності виробництва одиниці продукції, виконаних робіт, наданих послуг; скорочення рівня невиробничих втрат паливно-енергетичних ресурсів та води; відносне скорочення бюджетних видатків на використання паливно-енергетичних ресурсів та води в бюджетних установах
3	Комплексна програма охорони навколишнього природного середовища Сумської області до 2015 року	Рішення Сумської обласної ради від 25.10.2008 р.	Мета Програми – поліпшення екологічного стану довкілля шляхом забезпечення охорони, раціонального використання і відтворення природних ресурсів; досягнення гармонійної взаємодії громади і навколишнього середовища за умов активізації економічних процесів, розвитку виробничого комплексу та інфраструктури населених пунктів
4	Обласна програма «Питна вода для України» на 2006-2020 роки	Рішення Сумської обласної ради від 29.09.2006 р. (із внесеними змінами від 17.02.2012 р.)	Метою Програми є забезпечення населення якісною питною водою в достатній кількості та, згідно зі встановленими нормативами, реалізація на території області відповідно до Загальнодержавної цільової програми «Питна вода України» на 2011-2020 роки державної політики у сфері питного водопостачання та розвитку водопровідно-каналізаційного господарства

Проаналізований досвід регіону у програмно-цільовому управлінні ресурсозбереженням, а також успішна реалізація ресурсозберігаючих проектів позитивно впливають на покращення економіки Сумської області, тому існує потреба у закріпленні таких тенденцій.

Водночас, підвищення ефективності ресурсозбереження потребує якісно нового підходу до управління цим процесом, зокрема на регіональному рівні. Основною метою є створення сприятливих умов та економічного підґрунтя для переходу економіки регіонів України на інноваційний ресурсозберігаючий тип економічного зростання, забезпечення підвищення їх конкурентоспроможності. При цьому критеріями переходу економічних систем до ресурсозберігаючого типу розвитку, на нашу думку, мають бути такі [3]:

- якісні зміни у динаміці використання виробничих ресурсів;
- зміна динаміки співвідношення у темпах зростання кінцевого продукту, затрат живої й уречевленої праці;
- зростання ресурсозберігаючого ефекту нової техніки і технологій;
- перетворення витрат на природоохоронну діяльність у важливий чинник ресурсозбереження та економічного зростання;
- активна заміна первинних матеріалів і ресурсів вторинними, створення індустрії переробки відходів виробництва і споживання.

Висновки. Таким чином, перехід економіки України та її регіонів до інноваційного ресурсозберігаючого розвитку потребує нового погляду на проблему ресурсозбереження, який би максимально враховував оцінки рівня конкурентоспроможності регіонів, територіальні проблеми розвитку та наявні резерви здійснення ресурсозберігаючої діяльності, а також сприяв формуванню конкурентних переваг. Запропоновані у статті підходи до створення організаційно-економічного механізму управління цим процесом покликані допомогти у реалізації перетворень у напрямі руху до інноваційного ресурсозберігаючого типу економічного зростання, що сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності економіки країни в цілому.

Подальші дослідження у цій сфері, на нашу думку, можуть стосуватися розроблення комплексної регіональної системи моніторингу споживання ресурсів, удосконалення засобів регулювання, обліку та контролю за їх споживанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ахромкін Е.М. Інноваційний розвиток регіонів як чинник конкурентоспроможності України [Електронний ресурс] / Е.М. Ахромкін // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ, 2011. – №11(153), ч.1. – Режим доступу: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/1292>.

2. Мельник А. Управління ресурсоемністю національної економіки в контексті підвищення її конкурентоспроможності: теоретико-методологічний аспект / А. Мельник, І. Чикало // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2009. – № 2. – С. 7-22.
3. Половнікова С. Ю. Ресурсозбереження в розширеному відтворенні трансформаційної економіки України: дис... канд. екон. наук: 08.01.01 / Половнікова Світлана Юріївна. – Д., 2003. – 188 с.
4. Сотник І. М. Еколого-економічні механізми мотивації ресурсозбереження: монографія / І.М. Сотник. – Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, 2008. – 330 с.
5. Сайт Фонду «Ефективне управління» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://feg.org.ua>.
6. The World Forum: Growth Competitiveness Index [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>.
7. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К: Ін-т. екон. прогноз., Фенікс, 2003. – 352 с.
8. Єрохін С. Структурна трансформація національної економіки / С. Єрохін // Економіка України. – 2002. – № 10. – С. 49-55.
9. Кулик Л. А. Экономическая оценка резервов ресурсосбережения в регионах Украины / И. Н. Сотник, Л. А. Кулик // Глобальные проблемы модернизации национальной экономики : материалы II международной научно-практической конференции. 25 апреля 2013 г., г. Тамбов. – С. 468-475.
10. Ахромкін Є.М., Регіональний інноваційний розвиток національної економіки: економіко-правові аспекти / Є.М. Ахромкін // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2011. – №1 (168). – С. 133-137.
11. Сайт Сумської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sm.gov.ua>.
12. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Август Трейд, 2013. – 551 с.